

Wacław Makowski

Urodzony 2 XI 1880 w Wilnie. Studia prawnicze na UW (1898-1902) oraz w Krakowie, Lwowie i Paryżu; wykładowca UW od 1917; prof. nadzwyczajny (1921), prof. zwyczajny prawa karnego (1923), prof. zwyczajny prawa państwowego (1937). Dziekan Wydziału Prawa UW (1935/1936 oraz 1936/1937), wykładowca na wielu uczelniach zagranicznych.

Profesor prawa karnego i konstytucyjnego, twórca kodeksu karnego (1932) i Konstytucji kwietniowej (1935). Zwolennik koncepcji „nowego państwa”, które miało być wcieleniem w życie idei solidaryzmu społecznego.

Wysoki funkcjonariusz administracji Rady Regencyjnej, członek Komisji Kodyfikacyjnej, wielokrotnie minister sprawiedliwości, poseł, wicemarszałek i marszałek Sejmu, senator i wicemarszałek Senatu.

Redaktor „Nowego Państwa”, „Archiwum Kryminologicznego”, współtwórca „Encyklopedii Podręcznej Prawa Karnego”.

Zmarł w Bukareszcie 23 XII 1942.

Prawo o stowarzyszeniach, związkach i zgromadzeniach publicznych, Warszawa 1913; *Podstawy filozofii prawa karnego*, Warszawa 1917; *Zasady prawa karnego*, 1917; *Obywatel a Rzeczpospolita*, Warszawa 1924; *Na drodze do reformy konstytucji*, Warszawa 1928; *Rewizja umowy społecznej*, Warszawa 1933.

Nauka prawa na odrodzonym Uniwersytecie Warszawskim, red. G. Bałtrusajtys, Warszawa 1991, s. 145-152, 153-165; *Makowski W.* [w:] *PSB*, t. XIX, Kraków 1974, s. 252-254.

WŁADYSŁAW T. KULESZA

WACŁAW MAKOWSKI*

1880-1942

Siedemdziesiąta rocznica odzyskania niepodległości stała się okazją do wielu okolicznościowych refleksji i rozważań. Także tych dotyczących problemów słabiej utrwalonych w społecznej świadomości. Jubileuszowe debaty i dyskusje nie ominęły dokonań i zasług nauki prawa w II Rzeczypospolitej. Wśród licznych przedstawicieli wielu gałęzi prawa warto zwrócić uwagę na postacie związane z dziejami prawa konstytucyjnego w odrodzonej Polsce. W Polsce Ludowej większość tych postaci dostała się na początku jej dziejów w ogień bezpardonowej i globalnej krytyki, aby następnie pograć się w mroku zapomnienia. Były to działania zorganizowane tak sumiennie, że niekiedy dopiero dziś zaczynamy przypominać sobie o istnieniu niektórych uczonych – prawników konstytucjonalistów. Pokażna jest lista tych uczonych, których dopiero cierpliwy trud historyków prawa państwowego wydobywa z mroku dziejów najnowszych i ratuje od zapomnienia.

Wśród nich poczesne miejsce zajmuje profesor Uniwersytetu Warszawskiego Wacław Makowski, który już w 1917 roku jako wykładowca stał się członkiem akademickiej zbiorowości, aby pozostać w jej szeregach aż do wybuchu II wojny światowej. Fakt, iż Makowski był profesorem „obojga praw” – prawa karnego oraz prawa konstytucyjnego – spowodował, że nie został zapomniany całkowicie. Wszędzie, gdzie mówiono o wspomniałym dziele polskiej myśli prawnej, jaką był kodeks

---

* Tekst opublikowany pierwotnie jako: *Jeden z zapomnianych – Wacław Makowski*, [w:] *Nauka prawa na odrodzonym Uniwersytecie Warszawskim. Materiały z sesji, maj 1988*, red. G. Bałtruszajtys, Warszawa 1991, s. 145-152.

karny z 1932 roku, zawsze przypominano o osobie Wacława Makowskiego. Znamcy prawa karnego pamiętali o nim nawet przed 1956 rokiem. Pisano o nim wtedy jako o wybitnym przedstawicielu burżuazyjnej nauki prawa, ale tylko karnego. Dokonania w innych dziedzinach nauk prawnych pomijano milczeniem. A było co pomijać. Dopiero w latach siedemdziesiątych Andrzej Ajnenkiel opublikował obszerny biogram Wacława Makowskiego w *Polskim Słowniku Biograficznym*. Wgląd w ustalenia autora biogramu pozwala na dostrzeżenie przyczyn, dla których działalność prominentnego polityka i ideologa obozu sanacyjnego oraz czołowego, obok Stanisława Cara, znawcy prawa konstytucyjnego i współtwórcy Konstytucji kwietniowej została tak sumiennie przemilczana po 1945 roku.

Ostatni marszałek Sejmu II Rzeczypospolitej, wcześniej wice-marszałek Sejmu i Senatu, senator i poseł w trzech kadencjach w latach 1928–1939, biorący czynny udział w pracach nad nowelą sierpniową, a następnie nad Konstytucją kwietniową, był człowiekiem nieprzeciętnym. Bardzo wcześnie, bo już na początku XX wieku, ten młody wilnianin (rocznik 1880) dał się poznać jako indywidualność w życiu politycznym, społecznym i kulturalnym ówczesnej Warszawy. Przybył do niej na studia, zaś wileńskie gimnazjum opuścił jako zdeklarowany socjalista. Praca w kółku samokształceniowym pod kierownictwem Feliksa Dzierżyńskiego nadała jego socjalistycznemu wyznaniu wiary wymiar wyraźnie internacjonalistyczny. Na lata studiów prawniczych przypadła zmiana w pojmowaniu przez młodego studenta idei socjalizmu. Z pozycji internacjonalistycznych przeszedł na pozycje socjalizmu niepodległościowego. Ale mimo aktywności politycznej młodego prawnika niewielu ze współczesnych spodziewało się, że z młodopolskiego poety, krytyka literackiego, socjalizującego eseisty i początkującego etnografa oraz... coraz bardziej popularnego obrońcy w procesach politycznych wyrośnie działacz polityczny dużego formatu.

Bardzo prędko, bo już po studiach, Wacław Makowski ujawnił swe zainteresowania naukowe. Jako autor wielu publikacji w warszawskiej prasie prawniczej zwrócił wcześniej uwagę rozległością swych zainteresowań (prawo karne, penitencjarne i kryminologia) oraz umiejętnością postrzegania rzeczy nowych w europejskiej myśli prawniczej.

Okres przed 1918 rokiem był dla Makowskiego także czasem zasadniczych przemyśleń ideowo-politycznych. Jego związki z dogmatami socjalizmu okazały się przelotne i nietrwałe, a zainteresowania ideami solidaryzmu społecznego, poznawanymi głównie w ujęciach francuskich teoretyków tej idei, bardzo trwałe i obfite w skutkach. Te właśnie idee stały się osią w jego całej działalności naukowej oraz ideowo-politycznej.

W jakiej mierze wpłynęły na ten wybór ideowy kontakty z rodzimą masonerią, wskrzeszoną w byłym Królestwie Kongresowym po Rewolucji 1905 roku, trudno dziś dociec. Ale nie ulega wątpliwości, że w szeregach tej organizacji Wacław Makowski znalazł się jako jeden z pierwszych. Także trudno dziś dociec, od kiedy stał się zwolennikiem Józefa Piłsudskiego, ale jego sympatie dla polityki PPS - Frakcji Rewolucyjnej, ujawnione po jej powstaniu, oraz związki z lewicą niepodległościową podczas I wojny światowej pozwalają na stwierdzenie, że odrodzenie Rzeczypospolitej powitał jako zdeklarowany piłsudczyk.

Zarówno przed listopadem 1918 roku, jak i po odzyskaniu niepodległości Wacław Makowski umiejętnie łączył swoje zainteresowania naukowe z pracą na wyższych szczeblach aparatu administracyjnego oraz wymiaru sprawiedliwości. Prowadzenie wykładów z prawa karnego na Uniwersytecie Warszawskim skojarzył m.in. z kierowaniem Ministerstwem Sprawiedliwości oraz wiceprezesurą Głównego Urzędu Ziemskiego za czasów Rady Regencyjnej, a w Polsce niepodległej zostawszy profesorem nadzwyczajnym, a następnie zwyczajnym prawa karnego na Uniwersytecie, trzykrotnie kierował Ministerstwem Sprawiedliwości. Po zamachu majowym znalazł się na tym fotelu po raz czwarty i był ministrem sprawiedliwości w trzech kolejnych gabinetach formowanych przez Kazimierza Bartla do jesieni 1926 roku. To Wacław Makowski skoncentrował w swoich rękach całość prac nad projektem noweli sierpniowej oraz projektem ustawy o pełnomocnictwach dla rządu, a następnie odegrał ważną rolę w debacie parlamentarnej, gdy przyszło do ich uchwalenia.

Dorobek Wacława Makowskiego liczy sobie ponad 50 książek i rozpraw, pomijając bardzo wiele publikacji mniejszego kalibru, z okolicznościowymi wystąpieniami i... reportażami na czele. Wtrąćmy tu, iż Wacław Makowski był jedną z nielicznych postaci w elicie politycznej II Rzeczypospolitej z upodobaniem oddającą się turystyce samochodowej - sam prowadził samochód, wielokrotnie objeżdżając Europę.

Do najważniejszych prac niezbędnych do poznania genezy i ewolucji koncepcji ich autora należą *Podstawy filozofii prawa karnego* (1917) oraz *Zasady prawa karnego* (1917), w których wyraźnie uznał ideę solidaryzmu za naczelną ideę organizującą życie ludzi oraz naczelną rację wyjaśniającą sens dziejów ludzkości. Ta solidarystyczna opcja oznaczała rozbrat z socjalizmem, ale jeszcze nie całkowite odejście od idei liberalizmu, czego dowodem praca *Obywatel a Rzeczpospolita* (1924), w której Makowski podjął próbę solidarystycznej interpretacji Konstytucji marcowej, twierdząc, że polityka solidarystyczna da się urzeczywistnić w ramach demoliberalnych zasad Konstytucji. Odejście

od tej tezy nastąpiło w cyklu mów z lata 1926 roku (opublikowane jako *Zmiana konstytucji*, 1926), zaś wezwania do budowy nowych form życia społecznego oraz nowego ustroju zostały skonkretyzowane w publikacji *Na drodze do reformy konstytucji* (1928). Wcześniej w wyborze studiów (*Rozważania prawnicze*, 1928) znalazły się teksty krytykujące idee i tradycje demoliberalne. Początki poszukiwań globalnej wizji nowego ustroju, opartego na idei solidaryzmu oraz na nowych zadaniach, jakie nakłada na państwo wiek XX, możemy dostrzec w pracy *Nowa Polska w nowej Europie* (1930). Odtąd krytyka klasycznego liberalizmu i demoliberalizmu, połączona z tworzeniem wizji nowego ustroju państwowego, tzw. „nowego państwa”, będzie towarzyszyć każdej publikacji Wacława Makowskiego (np. *Reklama polityczna a tak zwana wola społeczna*, 1932; *Rewizja umowy społecznej*, 1933). Próbę przedstawienia pełnej wizji tego ustroju przyniósł cykl artykułów w latach 1933–1936, wydany następnie w zbiorze *Państwo społeczne* w 1936 roku. Wcześniej Wacław Makowski wydał niewielką pracę pod tytułem *Rzeczpospolita. Co każdy obywatel o państwie wiedzieć powinien?* (1935), w której klarownie wyłożył pryncypia ideowe nowej konstytucji. Zagadnieniom tym poświęcił także kilka wykładów dla kadry Ministerstwa Spraw Zagranicznych na przełomie 1935 i 1936 roku (zachowane w maszynopisie). Wyjaśnił w nich w sposób pogłębiony istotę koncepcji konstytucyjnych obozu rządzącego, wiążąc ją z przemianami w życiu społecznym i politycznym ówczesnych państw i społeczeństw. Te wymagały zwiększenia zadań państwa, a co za tym idzie, nowych rozwiązań. Te z kolei, zdaniem Wacława Makowskiego, mogły być znalezione jedynie w ramach idei solidaryzmu społecznego. Całość swych poglądów na państwo, społeczeństwo i władzę Wacław Makowski chciał wyłożyć w większym studium, którego pierwszy tom *Nauka o państwie* ukazał się w przededniu wybuchu II wojny światowej.

W latach 1933–1938 prowadził on równocześnie ożywioną działalność publicystyczną w prasie; znaczna część tych publikacji ukazała się w pracy *My i wy* (1938).

Po 1935 roku Wacław Makowski wyraźnie wysuwa się na czoło wśród postaci ulegającego wtedy dekompozycji obozu piłsudczykowski. Zgłaszając swój akces do Obozu Zjednoczenia Narodowego i uzupełniając swe rozważania ideowo-polityczne ideą narodu (*Naród i Sejm*, 1938), równocześnie dystansuje się od idei prototalitarnych, podtrzymując swą wcześniejszą krytykę idei totalizmu i jej realizacji w ówczesnej Europie. Swój krytyczny osąd tej idei rozwijał konsekwentnie zarówno w swych pracach naukowych, jak i w reportażach z rodzącą się III Rzeszy. Miarą znaczenia Wacława Makowskiego w obozie

rzządzającym i w życiu politycznym ostatnich lat II Rzeczypospolitej była walka Wacława Makowskiego w wyborach 1938 roku o fotel poselski; w śródmieściu Warszawy rywalizował z najwierniejszym współpracownikiem Komendanta Walerym Sławkiem. Walka zakończyła się spektakularnym zwycięstwem Wacława Makowskiego. Otworzyło mu ono drogę do godności marszałka Sejmu w piątej i ostatniej kadencji parlamentu w II Rzeczypospolitej.

Po 17 września 1939 roku Makowski znalazł się w Rumunii. Zmarł w grudniu 1942 roku w Bukareszcie.

Analizując dokonania Wacława Makowskiego, ze szczególnym uwzględnieniem prac z zakresu prawa konstytucyjnego, spostrzegamy ich dwoisty wymiar prawniczy oraz teoretyczny i ideologiczny. Temu drugiemu warto poświęcić trochę uwagi. Na tle licznych deklaracji ideowych towarzyszących wejściu w życie Konstytucji kwietniowej rozważania Wacława Makowskiego miały wyraźną specyfikę. Ich autor nie wysuwał na plan pierwszy argumentów sławiących dzieło i osobę Komendanta czy oręzną zasługę legionistów. Dla Wacława Makowskiego uchwalenie autorytarnej konstytucji było logiczną konsekwencją wielkich przemian społecznych, ogarniających po I wojnie światowej całą Europę wraz z Polską. Nowemu społeczeństwu o nowych strukturach, wyrastających z nowych realiów społecznych i gospodarczych, oraz egzystującemu zupełnie inaczej niż dawniej było potrzebne zupełnie nowe państwo, inne niż to klasyczne liberalne z końca XIX wieku. Postrzegając nowe zadania i funkcje, których realizacja przez państwa stawała się koniecznością w interesie wspólnoty obywateli, Wacław Makowski domagał się nowych zasad i odmiennych od dotychczasowych rozwiązań ustrojowych, tworzących w sumie nowy model ustroju państwa. Model ustroju nazywany współcześnie autorytarnym. Konieczność skoordynowania wysiłku zbiorowego i udźwignięcia nowych zadań kazały Makowskiemu nalegać na wzmocnienie roli jednoosobowej głowy państwa, sprawnie sterującej całością jego maszynarii, a nie parlamentu, gdyż ten spełnia określone zadania w ramach systemu, ale nie jest w stanie być jego najważniejszym elementem. A więc nie ambicja wodza czy zbrojna zasługa bądź dążności antyparlamentarne legły u podstaw nowego ustroju II Rzeczypospolitej, ale procesy społeczne ogarniające całą Europę.

Myśl, że „nowe państwo” jest odpowiedzią na nową rzeczywistość społeczną, prowadziła Makowskiego do podjęcia jeszcze jednej zasadniczej kwestii. Czym jest społeczeństwo? Dla Wacława Makowskiego od dawna (choć nie od początku) społeczeństwo miało i musiało być wcieleniem idei solidaryzmu społecznego; o egzystencji społeczeństwa

decydowało nie to, co dzieliło członków zbiorowości, lecz to, co ich zawsze łączyło we wspólnotę. Istnienie państwa było dla niego zarówno konsekwencją solidaryzmu społecznego, jak i niezbędnym warunkiem solidarności społecznej. Wacław Makowski uważał, że w obliczu potęgających się potrzeb i problemów społecznych ustroj autorytarny tworzy optymalne warunki do zachowania i doskonalenia solidarności społecznej oraz rozwoju każdego obywatela, co uważał on za niezbędny warunek egzystencji i rozwoju całego społeczeństwa niemożliwy do urzeczywistniania w systemach totalnych. Analizując ideę i realia państw demoliberalnych oraz totalnych w ówczesnej Europie Wacław Makowski dochodził do wniosku, że system autorytarny jest rozwiązaniem optymalnym, bo uwalniającym społeczeństwo od skrajności i wad demoliberalizmu i totalizmu. Analizując sytuację ówczesnej Polski, jej interna oraz stosunki międzynarodowe, ostatni marszałek Sejmu II Rzeczypospolitej powyższą tezę odnosił ze szczególną mocą do realiów Polski po 1918 roku.

Każda analiza idei solidaryzmu społecznego urzeczywistnianego w społeczeństwie klasowym, dokonywana z perspektywy lewicy rewolucyjnej, musi w warstwie ocennej wypaść negatywnie, bez względu na to, jakie wcielenie idei solidaryzmu społecznego zostaje poddane analizie i krytyce. Jednak warto dokonać oglądu idei solidaryzmu społecznego w ujęciu Wacława Makowskiego, sytuując jego refleksje na tle odmian idei solidaryzmu społecznego spotykanych wśród licznych ugrupowań działających w II Rzeczypospolitej z konserwatystami i nacjonalistami na czele. Pozwoli to nam na uchwycenie specyfiki solidaryzmu społecznego Wacława Makowskiego. Przede wszystkim, mimo akceptacji przez niego pierwszych dziesięciu artykułów Konstytucji kwietniowej, a więc i artykułu 4 o odpowiedzialności prezydenta przed Bogiem i historią, brakowało w rozważaniach Wacława Makowskiego wyraźnego odesłania do religijnych uzasadnień solidaryzmu społecznego, co na tle wszystkich odmian ideologii solidaryzmu społecznego spotykanych wśród czołowych ugrupowań przedwojennej Polski, nadawało poglądom Wacława Makowskiego charakterystyczną postać.

Najważniejszy był jednak fakt, że Wacław Makowski w swych rozważaniach o solidaryzmie mocno eksponował stały i nieodwracalny proces ewolucyjnych przemian wspólnoty, prowadzący ją ku nowym formom życia społecznego we wszystkich jego sferach, z gospodarczą na czele. Zmiany w tej ostatniej sferze według niego nie dadzą się zamknąć tylko w wymiarze osiągnięć nauki i techniki. To także zmiany jakościowe, np. gdy własność prywatna z egoistycznego przywileju posiadacza staje się obowiązkiem producenta wobec zbiorowości. Istotą solidaryzmu

społecznego w ujęciu Makowskiego nie było kurczowe bronienie zastanych struktur społecznych w ich nieskażonej i ubiegłowiecznej postaci, jak w ujęciu konserwatystów czy nacjonalistów starszej generacji, ale realizacja stałej i wzmagającej się dążności do rekonstrukcji i modernizacji życia wspólnoty przez liczne, a niezbędne reformy, będące dziełem władzy państwowej, troszczącej się w ramach swych kompetencji o dobro wspólne.

Wśród wąskiego grona uczonych przedwojennej Polski, wyraźnie deklarujących się jako zwolennicy idei solidaryzmu społecznego i uznających tę ideę za fundament swego światopoglądu, zarówno w wymiarze ideowym, jak i intelektualnym, Wacławowi Makowskiemu należy się poczesne miejsce. Całość dorobku tego uczonego uprawnia nas do uznania go za jednego z czołowych ideologów oraz najważniejszego konstytucjonalistę obozu sanacyjnego po 1935 roku. [...]